

Gesztelyi Tamás–Rácz György:
Antik gemmapecsétek a középkori Magyarországon
– Antike Gemmensiegel im mittelalterlichen Ungarn

Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen 2006 (Agatha XIX.) 155 lap + 40 tábla

A gemmák olyan vésett drágakövek vagy féldrágakövek, amelyeket vagy ékszerként használtak (a rajtuk levő ábrázolás ebben az esetben domború), vagy pedig gyűrűbe foglalva pecsétlőként (az ábrázolás ezeken negatív, befelé mélyített). *Gesztelyi Tamás és Rácz György* 2006 végén megjelent szép kiállítású könyve a középkori Magyarország területén talált antik gemmapecsétekkel foglalkozik, vagyis olyan antik ill. antikizáló gemmaábrázolásokkal, amelyeket részint eredetiben fennmaradt pecsétgyűrűk, részint középkori oklevelek pecsétjei őriztek meg számunkra.

Míg a laikusoknak a gemmák főként esztétikai élményt nyújtó ékkövek, lenyomataik pedig sokszor valóságos rejtvények, addig a szakember számára a nemegyszer alig vagy nehezen felismerhető ábrázolások is rég letűnt korok beszédes tanúi: egy jellegzetes testtartás, hajviselet, motívum, díszítés alapján római isten, állatalak, mitológiai hős vagy akár egy egész jelenet tűnik elő az apró lenyomatokból, többnyire tanúskodva keletkezésüknek időszakáról, mesterüknek gondosságáról, hozzáértéséről is. Minden egyes gemmának külön története van: kinek készíthették és mikor, miről árulkodik a rajta szereplő ábrázolás: mit mond el készítőjéről, a tulajdonosa ízléséről, a kor divatjáról, miféle kalandos úton juthatott el az évszázadok során középkori tulajdonosához Magyarország területére, viselőjének volt-e valami különös oka arra, hogy éppen azt a bizonyos gemmát választotta pecsétjéül vagy csupán a véletlen hozta így? Csupa izgalmas kérdés, melyekre a szerzők szándékuk szerint a lehető legtelje-

sebb választ adják munkájukkal, régóta meglévő hiányt pótolva ezzel.

Ahogy a könyvből megtudhatjuk, nem csupán a hazai, hanem a nemzetközi kutatás sem fordított eddig elegendő figyelmet az antik gemmapecsétek középkori használatára, ami részben valószínűleg azokkal a nehezen vagy egyáltalán nem leküzdhető technikai akadályokkal magyarázható, amelyekkel a szakember óhatatlanul szembetalálja magát akkor, amikor valamennyi, még létező gemmapecsét felkutatására törekszik. Ha a teljes anyag összegyűjtése ily módon nem is volt lehetséges, bizonyosan megalapozott a szerzőknek az a reménye, hogy a katalógusban közreadott 147 gemmapecsét hiteles képet nyújt az antik gemmapecsétek középkori továbbéléséről Magyarországon. A könyv különös értékét ez a katalógus adja, amely példászerű pontossággal minden létező adatot közöl a gemmapecsétekről. Ugyanakkor haszonnal forgathatja a szakember mellett a laikus is, aki az ábrázolások részletes leírásának köszönhetően nem csupán élvezőjévé, hanem valamelyest értőjévé is válik a parányi műalkotásoknak, melyeknek jó minőségű fekete-fehér ill. színes fotóit (a katalógusban szereplő mind a 147 darabét) a könyv utolsó részében találhatja meg. A katalógus használhatóságát egy konkordancia – amely az oklevéljelzetek alapján való keresést teszi lehetővé –, az ábrázolások névmutatója, a pecséttulajdonosok jegyzéke, valamint egy térképmelléklet teszi teljessé – ez utóbbi az antik gemmapecsétes középkori oklevelek keletkezési helyeit tünteti fel, észrevehetően megkülönböztetve a három

fő típust (antik gemmák, antikizáló portré, antikizáló motívumok).

A kötet első felét kitevő „Bevezetés” jól áttekinthető tagolásban, igen lényegre törően és minden lényeges szempontot figyelembe véve tárgyalja az antik gemmapecsétek középkori használatával kapcsolatos kérdéseket. Különösen figyelemreméltó az a bevezető tanulmány elemzéseiből kirajzolódó folyamat, melynek lényege az antik motívumok krisztianizálódása. A pogány ábrázolások bizonyíthatóan keresztény gondolatok közvetítőivé lesznek a középkorban. A könyv számos példát hoz „az átértelmezésben határokat nem ismerő fantáziára”: így lesz a sassal ábrázolt Iuppiterből Szent János evangélista, Victoriából, Nemesisből vagy Amorból angyal, a tükrébe tekintő ruhátlan Venusból Mária. Az antikizáló ábrázolásokon pedig az eredetileg pogány mitológiai motívumok átalakulása figyelhető meg, így például Victoria kezében a pálmaágat kereszt váltja fel, végül a nőalak férfivé, vagyis angyallá változik. Az antik gemmapecsétek középkori használatának mintegy végpontját jelentheti, hogy a tulajdonos által kedvelt ábrázolás később a nemzetség választott címerébe is bekerült.

A gemmapecsétek térbeli és időbeli határokon átívelő története szemléletes példája annak, hogyan él tovább az antikvítás öröksége a későbbi évszázadokban, és hogyan válik szinte észrevétlenül a mindennapok szerves részévé. Jóllehet a könyv a középkori Magyarországon talált gemmapecsétekkel foglalkozik, a katalógusban szereplő 147 tétel aligha mutat valamilyen

speciális, „helyi” jellegzetességet, ami már csak azért is nehezen volna elképzelhető, mert a gemmák jelentős része Dalmáciából és Itáliából származott.

A gemmák elterjedésének „nemzetköziségeből” fakad a kutatás nemzetközisége. Világosan mutatja ezt, hogy egyrészt a könyv magyar–német kétnyelvű kiadás formájában jelent meg, másrészt rangos hazai lektora, *Kubinyi András* mellett két külföldi szakember is ellenőrizte: *Erika Zwierlein-Diehl*, elismert gemmakutató, aki többek között a bécsi Kunsthistorisches Museum gemmagyűjteményének katalógusát készítette el, valamint *Antje Krug*, a Deutsches Archäologisches Institut munkatársa, több témába vágó tanulmány szerzője.

Gesztelyi Tamás és *Rácz György* munkája értelemszerűen nem csupán a korábban megjelent hazai gemmakatalógusok (*Gesztelyi T.: A Debreceni Déri Múzeum gemmagyűjteménye. Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1986, 87–178.; uő: Pannoniai vésett ékkövek. Budapest 1998; uő: Antike Gemmen im Ungarischen Nationalmuseum. Catalogi Musei Nationalis Hungarici, Series Archaeologica III. Budapest 2000*) folytatásának, hanem a hasonló tárgyú, külföldön napvilágot látott katalógusok szerves részének is tekinthető. Ugyanakkor kikerülhetetlen alapszöveg nem csupán a gemmakutatók, hanem az antik művészettörténettel foglalkozók számára is, ahogyan haszonnal forgathatja a diplomatika, a heraldika művelője éppúgy, mint minden, a téma iránt érdeklődő olvasó.

Szekeres Csilla